

ОТИМАЧИНА И ХАЈДУЧИЈА ХЕРЦЕГОВАЧКЕ ВЛАСТЕЛЕ У XIV И XV ВЕКУ

I

Излагање о хајдуцима је несумњиво популарна тема, мада нема много студијских обрада те проблематике. Одмах треба рећи да се на хајдучију гледало као на националну тематику, као на отпор народних бораца против страних завојевача. Та, у основи социјална појава, погрешно се везивала само за период османлијске владавине као да хајдуковања није било и пре тога времена.¹ Начелно је говорено да постоје две врсте хајдука – позитивни као народни прегаоци, и обични друмски разбојници. Међутим, и народна песма не показује ту двојност: старину Вујадина, док је са свог горског виса гледао на друм, узнемиравао је пролазак не само Турака него и трговаца. Што се друмско лупештво развило у првој половини XV столећа нису разлози били само релативно ређи турски упади, него и развојем рударства и трговине са приморјем знатно увећано богатство босанског друштва. Поред ситне отимачине стоке и зрнасте хране изгладнелог горштакког живља, у XIV веку нема још професионалних хајдука у Босни и Херцеговини, или се повремено јављају тек концем столећа кад је земља била још увек слабо насељена а каравани, такође, ретки.²

Поред редовних, уобичајених прилика, постоје и временна великих пљачки. Крајем XIV века најезда Турака рушила

¹ Вид. М. А. Пурковић, *Крађе и разбојништва у средњовековним српским земљама*, Гласник Југословенског професорског друштва, књ. XII, св. 5, Београд 1933, 406-419.

² Б. Храбак, *Хајдучија Херцеговаца 1465-1530*, Зборник радова Историјског института у Београду: Ослободилачки покрети југословенских народа од XVI века до почетка Првог светског рата, Београд 1976, 11-36.

је мале династе у византијским и србијанским областима, кад се јављају мали локални пљачкаши, који се користе дејствима османлијских акинџија.³ Леп пример за некадашње Земље Павловића у Херцеговини су катунске похаре Конавала и суседних крајева 1471. године.⁴ Постоје и погодна места у којима је перманентно жарила хајдучија, као што су Ругово, Рожај, Пештер и пограничне области некадашњих феудалних држава. Парохија Павла Согања је касније била средиште где су се састајали професионални лупежи да деле отето, и ту је било тешко прићи без штете.⁵

Ипак треба закључити да се хајдучија у Босни и Херцеговини јавила и пре него што је земља својим привредним напретком и снагом изазвала одметање из цивилизацијског амбијента елемената који нису имали могућности да редовним привређивањем одржавају своје виталне потребе. Уместо успона привредног стања, изазивачи безредице биле су политичке прилике у земљи после смрти Стјепана II Котроманића који није имао мушког порода, те је престо заузео његов синовац Твртко I, којег велики део феудалаца није признао као законитог наследника по династичком праву. Општи неред и отимање од закона настало је у годинама 1354-1369. Твртко је увео реда, али после његове смрти (1391) феудална анархија је обновљена, и то је био непосредан увод и узор за покретање Влаха, обично покретних сточара, да поступају у истом стилу, следећи властелу.

Великашка одметања, паљевине и отимачине нису биле посебна босанска одлика. У великим европским земљама постојало је строго начело примогенитуре, те је владара или магната могао наследити само најстарији син; млађа мушка деца крупне властеле морала су се задовољити уласком у црквену хијерархију, а код средње и ситне властеле остали синови би одлазили у канцеларе, морепловце или би постајали раубритери, тј. витезови разбојници, које је монотонија беспосленог живота упућивала на друмске авантуре. Ти млађи синови обилазили су феудалне турнире на којима су се

³ М. Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, Beograd 1925, 59.

⁴ Као нап. 2.

⁵ Р. Радонић, *Римска курија и југословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1952, 657.

такмичили у борилачким вештинама, и то је М. Блок назвао „ратничко номадство”.⁶ Према томе, и пре него што се Босна привредно нешто више развила, феудалци су из своје средине дали прве професионалне лупеже. Но, треба рећи да до XV века ни професионалне пљачке нису познавале убојства, осим изузетно, него су паљене кметовске кривињаре нападутог властелина, отимана му је стока и зрнаста храна, а трговцима тканине и сребро. Ноћни упади у куће и убиства на путевима зарад отимачине настали су тек у XV веку.

Ратовање у Босни тога времена није познавало изграђене стратегије, него се војевање састојало у харању да се непријатељу нанесе што већа материјална штета. Противници су избегавали сударе и борбу прса у прса, и до тога је долазило приликом изненадног напада или при излажењу из кланца, где би била начињена већа заседа.⁷

Дубровачки трговци су најлошије третирани и пљачкани у требињском крају, посебно од Владимира Претена Предесана, војводе Витомира и других који су заповедали Требињем, Конавлима и Драчевицом. Хрватски бан Младен Шубић, који је и даље био утицајан у Босни и Хуму показивао је суровости према Дубровчанима.⁸

Историјски извори за Босну ретко бележе отимачине пре смрти Стјепана II Котроманића. Један караван Дубровчана натоварен тканинама и другом увозном робом, нападут је најпре у близини Требиња (1305), затим у Гацку, па у Подрињу, где су га дочекали људи властелина Владислава и отели му нека сукна.⁹ Неку пљачку су 1307. године извели Бранивојевићи.¹⁰ Пљачка је регистрована и 1329. године, кад је Остоја Рогата, човек босанског бана у Брекињи одузео 125 шкопаца, 40 топова тканина и 35 лаката финог веронског

⁶ М. Bloch, *Feudalno društvo*, Zagreb 1958, 341.

⁷ *Monumenta ragusina* V, Zagreb 1897, 90; М. Ј. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, Зборник радова Византолошког института САН, III, Београд 1963, 60.

⁸ *Chronica ragusina Junii Resti... item Joannis Gundulae*, digessit Sp. Nodilo, Zagrabiae 1893, 112-113, 117.

⁹ *Monumenta ragusina* V, 264; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 398.

¹⁰ Državni arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu: DAD), *Div. canc.* IV, 9; В. Храбак, *Утицај приморских привредних центара на друштвено-економску историју Босне и Херцеговине*, Pregled, Sarajevo 1959, мај 384.

штофа.¹¹ У другој половини XIV столећа отимачине су биле чешће. Људи Војислава Војиновића пресрели су (августа 1359) караван који је из Пријепоља хитао у Дубровник.¹² У исто време поданици Војислава Војиновића су пљачкали села у Ријеци Дубровачкој (Омбли) (1359-1362). Перфидни Војиновић је отимао и по другим дубровачким селима и припремао се да распе и најстарију дубровачку регију – Астареу, рушећи куће из темеља, секући лозу и ломећи воћке: отети еспап дубровачких трговаца износио је 4000 перпера. Јануара 1361. нижа властела Војиновића наредила је својим људима да плене дубровачке трговце.¹³ Људи жупана Санка су (и априла 1362) руинирали дубровачку територију.¹⁴ Године 1363. Босна, али и Србија па и Бугарска биле су у стању безвлашћа, које су у Босни изазвали одметнути „барони“ Твртка I.¹⁵ Још пре побуне босанске властеле (фебруара 1366) дубровачка влада је преко свога изасланика П. Утолчића упозорила бана Твртка, његову мајку и брата да у Босни владају пустошења и грабеж; са дубровачким привредницима је посебно лоше поступано.¹⁶ Кад је реч о источном Хуму, тј. правцу од Гацка до Попова поља и Требиња, трајале су (1367) борбе између Твртка I и брата му Вука, који се повлачио према Дубровнику.¹⁷ Године 1369. Никола Алтомановић, са редовним трупама а не лупезима, упадао је на најуже дубровачко подручје (Астареу). Годину дана касније то је чинио са малим одељењима војника.¹⁸ Његови борци су палили зграде, уништавали винограде и уопште пленили земљу, где су неки Дубровчани били убијени а други заробљени.¹⁹ Никола Алтомановић никад није престао да пустоши терито-

¹¹ Ј. Тадић, *Писма и ујџиштџва Дубровачке Републике*, Београд 1935, 6-7, 8, 9, 14. Годину пре тога краљ Стефан Дечански вратио је Дубровчанима стоку коју су отели „Словени“ (*Chronica ragusina Junii Resti*).

¹² Thallóczy – Gelcich, *Diplomatarij, relationum Republicae Ragusane cum Regno Hungariae*, Будапест 1887 (у даљем тексту: *Dipl. rag.*), 10-11 (13. VIII 1356), 13, 26. Треба забележити и пљачку Босанаца код Трогира 1348-49. године. (E. Fermandžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Загреб 1892, 30; S. Ljubić, *Listine o одноšajih južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knj III, Загреб 1872м. 111).

¹³ *Dipl. rag.* 16 (фебруара 1360); Ј. Тадић, *Писма и ујџиштџва*, 146-147.

¹⁴ *Chronica ragusina Junii Resti*, 146.

¹⁵ Ј. Тадић, н. д., 146-147.

¹⁶ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 291.

¹⁷ *Chronica ragusina*, 151.

¹⁸ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932, на неколико места.

¹⁹ *Dipl. rag.* 37, 55-58 (7. В 1371).

рију и да пљачка поданике града св. Влаха; првога маја 1371. послао је свог војног заповедника Радина Дубравчића против дубровачке земље.²⁰ Андрији Менчетићу било је украдено сребро у каравану Ратка Боненовића и Д. Витковића, и то, изгледа, не од обичних отимача.

Готово свако територијално проширење Дубровника, стечено легално, било је узрок пљачкашког рата. Због терена, у Астарери претили су Дубровчанима многи насртаји, па и ратови са Бранивојем, хумским војводом. Године 1331. угрожавао их је Степан Котроманић и поручивао им је да ће им пресести грожђе и воће, ако могориш, који су дотад за те земље плаћали српској господи, не предају њему. Ружер и Милтен Драживојевићи опленили су Шумет, Жупу (Брено), Пољице и Ријеку. Војвода Ненад Страхинић је (1348) опет похарао то подручје, Краљ Степан Остоја, који је Републици уступио (1399) Приморје, заратио је (1401) против Дубровчана. Ни продаја Сандаљева дела Конавала није остала без последица, јер је на покладни уторак 1433. године кнез Бранко, кастелан Радослава Павловића у Соколу, упао у резиденцију конавоског кнеза у Љутој, те ју је опустошио.²¹

Последње три деценије XIV века, пошто је Твртко I успоставио ред у држави, владао је релативни мир. Поседањем Конавала од стране породице Санковића (последњих недеља 1391), иако је акцију иницирао босански краљ, посед није враћен краљевом фиску, него су без краљеве донације Конавли подељени између Сандаља Хранића и Павла Раденовића; М. Динић је то проценио као отимачину.²² У кланцу Таре Турци и Власи су (1399) опљачкали дубровачки караван натоварен воском.²³ Двојица дубровачких трговаца из Дријева опљачкана су на подручју обласног жупана Вукоте.²⁴ Кнез Павле није спречио пролазак Турака ка дубровачкој територији,²⁵ тако да је осуђиван као да је суделовао у пустошењу тога подручја.

²⁰ М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 184.

²¹ Ј. Радонић, *Der Grossvoivode von Bosnien Sandalj Hranic*, „Archiv für slavische Philologie, XIX Band, XIX, Heft II-IV, Wien 1897, 396; *Dipl. rag.*, 136.

²² Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, Нови Сад 1902, 7-8 (сепарата); М. Динић, *Српске земље*, 184.

²³ *Зборник Константина Јуречека*, књ. I, Београд 1959, 287.

²⁴ М. Пуцић, *Споменици србски од 1395 до 1423*, књ. I, Београд 1958, 20.

²⁵ F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vienna 1858*, 341-343 (31. X 1399).

II

Већ прве године XV столећа биле су испуњене отимачи-нама. Сандаљеви људи (свакако из Новог) на својим плови-лима („шкабе“) напали су (1402) у водама Боке Которске бригентин који је са путницима (из Бара и Улциња) пловио за Венецију.²⁶ Јуна-јула 1403. за интересе краља Степана Остоје Радич Санковић је провалио на дубровачко тле, а затим су упали Сандаљ и Павле Раденовић.²⁷ После тога, током лета, Сандаљ и Павле су, полазећи из Требиња, харали дубровачку жупу Шумет.²⁸ Септембра 1403. Косача и Раденовић су били вољни да преговарају са Дубровчанима, али су ови одбили кон-такт; наиме, Сандаљ је тражио за себе Приморје.²⁹ Љубибра-тиће, Павловића племиће, који су започели кавгу (1403) босан-ски краљ је сматрао лупежима а не племенитим људима.³⁰

У исто време заратио је краљ Степан Остоја са Репуб-ликом, јер ова није позитивно одговорила на његов захтев да му врати Приморје (од Курила до Стона). Бошњани и Хум-љани су средином јуна наносили штете дубровачким вино-градима, после чега је Радич Санковић упао са већом групом наоружаних, опљачкавши најпре стоку, а затим заузевши це-лу регију. Дубровчани су смогли снаге да те нападаче привре-мено отерају. Но, после друге провале, Приморје је остало у рукама Санковића. Чете босанског краља празниле су насе-ља око Шумета, а дубровачки одреди су посели кланац код Бргата.³¹ Марву коју је отерао Радич преузео је Сандаљ.³² Захтев краља Остоје тицао се и предаје двају босанских пле-мића који су пребегли у Дубровник. Један од њих, Павле Ра-

²⁶ Б. Храбак, *Јадран у политичким и економским настојањима Сандаља Хранића Сљеџана Вукчића Косаче*, Зборник Српска проза данас – Косаче осни-вачи Херцеговине, Билећа-Гацко, 2002, 392.

²⁷ *Dipl. rag.* 130; *Chronica ragusina*, 201. – Око Слана побијени су многи овчари (*Chronica ragusina*, 199-200)

²⁸ *DAD*, Ref. XXXII, 169 (17. IX 1403).

²⁹ *Dipl. rag.* 136; Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, Летопис Матице српске, књ. 211, св. I, Нови Сад 1902, 291.

³⁰ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVème siècle*, 11ème série, Paris 1899, 307 (21. X 1410).

³¹ F. Rački, *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća*, Rad JAZU, IV, Zagreb 1868, 69-71; VII, 215-222. Радонић, *Archiv SPh* XIX, 395-391.

³² Jorga, *Notes* II, 103.

дишић, из рода Котроманића, био је кандидат Хрвоја Вукчића за новог босанског краља, са чиме се сложила и дубровачка влада.³³ Хрвоје је решио да пошаље војску у Хум и да ту прогласи Радишића за краља.³⁴

Својим начином пословања Дубровчани су у извесном смислу давали повода да буду оштећени. Иако је постојала наредба да се сребро печати (бола), Дубровчани су избегавали да то чине, јер би морали да плате царину. Босански краљ је пленио небољано сребро, те су се неки Дубровчани неоправдано жалили да краљ отима њихову имовину.³⁵ Сандаљ је, такође, задржавао дубровачке караване и отимао бели племенити метал, а и лоше се понашао према особљу конвоја заводећи неке новштине.³⁶ У јесен 1403. године настале су „опреке” међу босанском и хумском властелом, а краљ Остоја је и даље пустошио дубровачко подручје. Дубровчани су јавили угарском краљу (11. новембра 1403) о великим смутњама међу босанским феудалцима, јер „један иде против другог”.³⁷ Краљ је покренуо против града св. Влаха поход, те је стао да пали куће, руши властеоске палате, да сече лозу и маслине, да ломи воћњаке.³⁸

Упропашћавање дубровачког земљишта од стране одељења војске краља Остоје настављено је 1404. године. Дубровачки сенатори су одмах послали поклицаре краљу Сигисмунду да би паралисали Остојине оптужбе; требало је краљевом двору показати како је Хрвоје Вукчић срушио Остоју са престола не поради Остојиних односа са Сигисмундом, него због његових опачина.³⁹ Дубровчани су одговорили краљу Остоји (30. марта) о условима за успоставу нормалних односа: накнада за уништене винограде, посечене маслине, попаљене куће и разваљене дворове властеле; враћање ратних заробљеника и отете робе; повраћај Приморја, добијеног од целе Босне, и обнова трговинских повластица. Маја месеца наводни дубровачки пријатељ Сандаљ савладао је Ради-

³³ *Dipl. rag.* 116-17; *Jorga, Notes* II, 94.

³⁴ F. Rački, *Pokret*, 73 (он греши јер претпоставља да је Павле Радишић Павле Раденовић).

³⁵ DAD, Ref. XXXII, 155 (2. VII 1402).

³⁶ DAD, Ref. XXXII, 169 (17. IX 1403).

³⁷ *Dipl. rag.*, 149.

³⁸ В. Ћоровић, *Хисторија*, 376.

³⁹ *Исто*, 367.

чеву војну снагу, а њега самог је ослепео.⁴⁰ Грађански рат у Босни 1404. изазвао је општу беду; посебно је окривљаван Хрвоје Вукчић, који је у земљу довео небројену множину неверника Турака и „шизматика”.⁴¹ Јуна исте године Дубровчани су молили Сандаља да својим људима заповеди да не узнемиравају и не плене њихове поданике у Приморју и да врати оно што су им отели.⁴²

Бан Иван од Моровића провалио је (јуна 1404) са шест чета у Босну, похарао је крајеве Остојиних присталица, па се утврдио у Бобовцу⁴³. Пример мачванског бана Моровића прихватио је темишварски бан Пипо од Озора у лето 1406. године. Продро је дубоко у Босну, опљачкао је готово половину краљевине, спалио је две куће које је Остоја управо завршио, ушао је у Бобовац, Остојин престони град, из којег је повремено излазио и харао околину.⁴⁴

Децембра 1411. опљачкали су људи кнеза Гргура Николића (Сандаљева властелина) једног посланика из Пезара, а у јулу 1412. у Неретви је неки војвода Милош опељешо неког дубровачког привредника.⁴⁵ У то време оногоски крај (Сандаљев) је важио као предео са чешћим пресретањем путника. Поред домаћих пљачкаша ту су вршљали и суседи – Бјелопавлићи, Озринићи, Малоншићи и Маснаде; августа 1411. дубровачки сенат се обратио Јели Балшић, молећи је да нареди да се дубровачким трговцима врати оно што су им отели њени поданици Бјелопавлићи и ратничке дружине поменутих.⁴⁶

Под Високим су Дубровчани претрпели више штете. Првих недеља 1410. године један дубровачки трговац је рањен, а роба коју је носио одузета је. Седам дана касније кастелан Врандука ухватио је двојицу Дубровчана, под Високим, па их је у Врандуку сурово мучио, изнуђујући им 2000 дуката које је требало да положи војводи В. Златоносовићу.⁴⁷ Честе

⁴⁰ Исто, 387.

⁴¹ *Codex Vlagaj*, 218-223.

⁴² Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма, књ. I*, Београд-Сремски Карловци 1929 (у даљем тексту ССПП), 258-260, No 276-280.

⁴³ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić*, Zagreb 1902, 185.

⁴⁴ Исто, 197.

⁴⁵ Jorga N., *Notes II*, 133; В. Ђоровић, *Хисторија*, 409.

⁴⁶ ССПП I, 386-87; Б. Храбак, *Никшић*, Београд 1997, 25.

⁴⁷ *Dipl. rag.*, 191 (11. III 1410), 192 (23. III 1410).

борбе краљевских претендената, распре међу феудалцима као и метежи ширих слојева народа пореметили су правни поредак у земљи. Нека послужи као пример случај 1412. године. Дубровачки трговац Јакета Бунић пошао је из Дежевице у Високо носећи новац како би у рудницима набавио сребро; да би сигурнији био на путу, кренуо је у друштву кнеза Вука, нећака краља Остоје; пред Високим кнез је убио Бунића да би могао да га у потпуности опљачка.⁴⁸ Исте године Сумина, син Радоње Куделиновића, властелина у Требињу заједно са Риђанима и Врсињанима отео је једном дубровачком патрицију 300 оваца.⁴⁹

Крајем 1412. и почетком 1413. године чете султана Мусе наступиле су против деспота Стефана Лазаревића и том приликом су упале и у источну Босну, где су робиле, у баштинским областима Павловића.⁵⁰ Године 1413. Хрвоје Вукчић је позвао Османлије, а сам је напао Сандаљеву област, док је он пружао отпор завојевачима.⁵¹ Турци су (1414) продрли у босанску државу са 30.000 бораца преко Сандаљеве земље, опленили су Приморје (од Курила до Стона), а затим су се упутили у западну Босну.⁵² У то време људи Петра Павловића су отели марву Дубровчанима, а ови су се због тога жалили краљу Твртку II.⁵³ Августа исте године управник Павла Раденовића у Врму отео је у планини поред Врма стоку дубровачких трговаца. Дубровчани су поставили питање сигурног пролаза својих трговаца кроз област Павла Раденовића.⁵⁴

Победом султана Мехмеда I над братом Мусом (1413), у Босни се почео осећати османлијски притисак у већој мери. Нова победа над угарском војском код Добора (Усора) 1415. године значила је турско потискивање угарског утицаја над нестабилном Босном.⁵⁵ У првој половини 1415. два турска

⁴⁸ М. Пуцић, *н. д.*, I, 91; E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Zagreb 1892, 94.

⁴⁹ DAD, *Lam for.* II, 135.

⁵⁰ М. Пуцић, *н. д.*, I, 117; Fermendžin, *н. д.*, 98, (1413).

⁵¹ S. Ljubić, *Listine VII* (1882), 123-24 (1413) S. Ljubić, *Poviestnička iztraživanja*, 87-91.

⁵² Dipl. rag. 245; Jorga, *Notes II*, 145; *Listine VII*, 137-38.

⁵³ DAD, *Lett. Lev. VII*, 109'-10 (24. VII 1411).

⁵⁴ Jorga, *Notes II*, 146 (24. VIII 1414); *Lett. Lev. VII*, 118.

⁵⁵ А. Ивић, *Радослав Павловић, велики војвода босански*, *Летопис Матице српске*, књ. 245, Нови Сад 1907, 8.

„капетана” боравила су више недеља у Босни, предузимајући отимачине и у Хрватској. Главнина састава тих одреда напустила је Босну 16. јуна 1415. године. Угарска војска бавила се тада код Добоја, а Сандаљ се избавио немалим новчаним поклонима.⁵⁶

Средина и друга половина друге деценије XV века биле су у знаку батргања између Косача и Павловића, што је почело убиством Павла Раденовића на Пареној пољани (Сутјеска), после политичке свађе. Након подмуклог препада, Петар Павловић, који је настојао да се избави, ипак је ухваћен, везан и одведен у Бобовац, но убрзо је ослобођен. Краљ Степан Остоја и Сандаљ су почели да комадају и присвајају територије Павла Раденовића. Кнез Петар је помишљао и на бежање у Дубровник.⁵⁷ Притиснут са свих страна, млади магнат Петар се обратио за помоћ Турцима, који су се одазвали позиву, те су се (пре 8. новембра 1415) огласили пред Дубровником. Доласком Турака Сандаљев положај постао је безнадежан, па се и он (29. новембра) обратио Дубровачкој Републици да прими његову жену.⁵⁸ Петар Павловић се од око 20. јануара до почетка марта 1416. бавио у Хуму и успешно је војевао против Косаче. Његове чете су плениле и дубровачко подручје, уживајући подршку турских ратника.⁵⁹ Сандаљеве позиције нису биле изгледне ни у односу на најјачег магната у Босни Хрвоја Вукчића, с којим је Сандаљ прекинуо родбинске и пријатељске везе. Маја 1414. Хрвоје је напао Сандаљеве области и похарао их је.⁶⁰ Ту прилику су, изгледа, искористили људи Петра Павловића, па су отели дубровачку марву на паши у Врму (жупа Клобук).⁶¹ Људи Петра Павловића приређивали су пограничне пљачке на дубровачкој територији и у пролеће 1417. године.⁶²

⁵⁶ *Dipl. rag.*, 249-250 (Дубровник, 28. VI 1415).

⁵⁷ М. Пуцић, *н. д.*, I, 147-148.

⁵⁸ J. Radonić, *Der Grossvojvode*, 432-433.

⁵⁹ Jorga, *Notes* II, 154; М. Пуцић, *н. д.*, књ. I, 184. Дубровачка влада тражила је од Петра Павловића и његовог брата Радослава да са својим савезницима Турцима не наносе штете дубровачком подручју (М. Пуцић, *н. д.*, I, 134; Fermeđžin E., *н. д.*, 102.

⁶⁰ Jorga, *Notes* II, 138 (са својим људима и са Турцима да не наноси штете дубровачком подручју: М. Пуцић, *н. д.*, I, 134; E. Fermeđžin, *н. д.*, 102 (23. III 1416).

⁶¹ В. Ђоровић, *Хисторија*, 63.

⁶² Jorga, *Notes* II, 158.

Током 1417-1418. године Павловићи су у Конавле послали чете које су војнички јачег Сандаља потисле, те су заузеле целу његову половину те жупе и опљачкале је. То је било августа 1417. До пред крај 1418. године чини се да је Сандаљ био у тешком положају а Павловићи супериорнији. Поред свога дела Конавала Сандаљ је тада изгубио и Драчевицу као и везу са морем.⁶³ Чини се да се с пролећа 1417. краљ Степан Остоја измирио са војводом Петром и да су заједнички наступали против Сандаља. Таквој ситуацији су допринели и Турци, који су померили равнотежу двојице магната у корист Павловића; ипак, они нису учествовали у насталим окршајима, јер су се повукли из Босне крајем 1416. године. Маја 1417. дубровачки изасланици молили су Петра Павловића да казни неке своје људе који су опленили дубровачко подручје.⁶⁴ Због грађанског рата Павловића и Косача многи дубровачки привредници су у Босни страдали, па су били и засужњени. Стога је Република морала предузети мере да ослободи те своје држављане.⁶⁵ Октобра 1418. Турци су поново дошли у Босну, кад са политичке позорнице нестаје краљ Остоја. Земљом је управљала удова краљица Кујава, рођака Павловића, са малолетним сином Степаном. Доласком на престо Степана Остојића односи завађених магната се нису изменили.⁶⁶

Даље борбе у близини Дубровника биле су несрећне по Петра Павловића. Већ јануара 1419. године Дубровчани су послали посланство Сандаљу да би почели финалне преговоре о купопродаји дела Конавала, што би говорило да је он опет поседовао свој део. Дубровчани су купопродају предложили и војводи Петру за његов део Конавала, али он није пристао на предлог.⁶⁷ Децембра 1419. Сандаљ је опколио кнеза Алексу Паштровића, Петровог племића у граду Бијелој и приморао га је да му град преда.⁶⁸

Сандаљ никако није хтео да призна Степана Остојића за краља, па је почетком 1420. позвао Турке. Они су се појавили

⁶³ Пуцић, *н. д.*, I, стр. XVIII, *Dipl. rag.* 284.

⁶⁴ Jorga, *Notes* II, 158.

⁶⁵ DAD, *Cons. Rog.* II, 135.

⁶⁶ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 13.

⁶⁷ F. Miklosich, *Monumenta serbica*, 291; Jorga, *Notes* II, 170, *нап.* V.

⁶⁸ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 13.

у Босни већ јанура 1420. у великом броју предвођени Исхаком Исаковићем. Почетком фебруара дубровачки сенат је дозволио краљу Степану и Петру Павловићу да своју стоку претерају на дубровачко земљиште.⁶⁹ Турци су највише штетили терене Петра Павловића али и босанског краља. Сандаљу то није било довољно, јер је хтео да овлада хумским крајевима Павловића, те је подстицао Турке да још енергичније дејствују против Петра. Исхак је ударио на Петра, победио га је и убио. Његова смрт се десила марта 1420. године.⁷⁰ Дубровчани су потајно помагали Сандаља у опкољавању града Сокола, а маја 1420. године Соко и Конавли су се у целини налазили у Сандаљевом поседу. Он је град Соко и Конавле Павловића уступио Дубровчанима повељом од 30. марта 1420. године.⁷¹ После погибије Петра Павловића, Турци су се повукли из Захумља.⁷² Током маја 1420. године људи Петрова млађег брата Радослава харали су дубровачке крајеве из Клобука.

Од тог времена, па готово за деценију и по Радослав Павловић је показивао понизно држање, а са Турцима водио је политику мира у сваком случају; избегавао је сукобе са Сандаљем и Дубровчанима. Кад су се Турци повукли из Босне, Сандаљеве трупе биле су још неко време на окупу у Бишћу (крај Неретве).⁷³

Крајем октобра 1420. дошло је до измирења Сандаља и Радослава Павловића, али не задуго.⁷⁴ Човек војводе Вукца Хранића Радосињић из Зубаца тужен је (1421) у Дубровнику због неке пљачке код Сланог.⁷⁵ Радослав је заустављао трговачке караване и одузимао им је што му се свидело. Стога је дубровачка влада (фебруара 1421) наложила трговцима да не пролазе преко области војводе Радослава.⁷⁶ Радославов капетан Сокола напао је кнеза Конавала и опустошио је његову кућу.⁷⁷ Фирентинац Бернардо Талони тужио је Вукоту

⁶⁹ Jorga, *Notes* II, 189, нап. IX.

⁷⁰ Пуцић, *н. д.*, I, 147-148; Jorga, *Notes* II, 189, нап. IX.

⁷¹ F. Miklosich, *Monumenta serbica*, 300.

⁷² А. Ивић, *Радослав Павловић*, 19.

⁷³ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 18, 19.

⁷⁴ DAD, *Cons. rog.* III, 14 (28. X 1420).

⁷⁵ DAD, *Lam. for.* IV, 317 (23. IX 1421).

⁷⁶ DAD, *Cons. rog.* III, 20 (25. II 1421); IV, 23 (27. X 1429).

⁷⁷ В. Ђоровић, *Хисторија*, 429.

Бранковића и његове синове да су му у договору са Радославом отели неку свилу и вунене тканине кад се (крајем 1421) враћао са неретванског трга.⁷⁸ Фебруара 1422. житељ Дријева Радосав Хумилијевић поднео је тужбу против Вукосава Распудића, кнеза и кастелана тврђаве Турице (у Лашви), да му је по дозволи Радослава Павловића, док је бора-вио у том утврђењу, силом одузео миљар воска, два миљара сирових кожа, 74 коже куне и готово 28 других кожа, 700 лаката платна, 60 лаката фустања, златно и сребрно прстење, 140 дуката, 170 перпера, осам и по либара турских акчи, нешто сребра и два коња која је тамо купио за 35 перпера.⁷⁹

Крајем 1422. и почетком 1423. обновљен је краткотрајни сукоб између Радослава и Сандаља.⁸⁰ После тога Радослављеви и Сандаљеви људи подстицали су распре Конављана у вези с поделом „децена” дубровачком патрицијату и неколицини грађана.⁸¹ Како је Радослав Павловић продао Републици тек 1427. свој део Конавала, у делу Конавала је (још јуна 1423) букнуо устанак; устаничко бунцање трајало је до октобра 1423, а 18. јануара 1424. дубровачки сенат је наредио конавоском кнезу нека гони устанике и на Радослављевом делу жупе.⁸² Почетком 1424. дошло је до новог продора Турака, који је за резултат имао отимачину по целој Босни, уз одношење великог плена.⁸³ У пролеће 1428. Турци су се прошетали Босном, свакако на позив Радослава.⁸⁴ Тај пленидбени излет није прошао без отимачина. Крајем 1429. Радослав је преко својих људи секвестровао неки дубровачки караван са тканинама.⁸⁵ У новим трвењима његов племић Старчић са синовима обновио је заплене дубровачких добара у Конавлима, које је Радослав требало да спречи.⁸⁶ Радослав је вратио граду св. Влаха караванску робу, али и повеље о

⁷⁸ DAD, *Lat. for.* VII, 249.

⁷⁹ DAD, *Lat. for.* IV, 289; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982, 262-263.

⁸⁰ Jorga, *Notes* II, 212; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 26.

⁸¹ В. Ђоровић, *Како је Радослав Павловић продао Дубровчанима Конавле (1423-1427)*, Годишњица Николе Чупића, XXXV, Београд 1927, 83.

⁸² Jorga, *Notes* II, 217 i 220, par. I.

⁸³ *Isto*, 221-22.

⁸⁴ Пуцић, *н. д.*, I, 147.

⁸⁵ П. Живковић, *Тврђико II Тврђиковић*, Сарајево 1981, 140-153.

⁸⁶ DAD, *Cons. rog.* III, 252 (29. IV 1429); IV 102 (23. V 1429); V, (26 IX 1431).

продаји свог дела Конавала, а затим је почео непријатељства против Републике. Радослав али и Сандаљ су задржавали караване и одузимали вреднији еспап, пре свега сребро, заводећи неке дискриминацијске новине. Тако су радили и други феудалци. Јиречек наводи да је војвода Радота Јужић (1428) Дубровчанима под Баром отео 300 либара сребра.⁸⁷ Турци су искористили ровито стање у Босни, те су у два наврата (1424, 1426) проваљивали на њене територије.⁸⁸

Нова вишегодишња непријатељства почела су још јуна 1427. Радослављевим нападима на дубровачку територију због прекопавања канала око Цавтата и утврђивања цавтатских зидина.⁸⁹ Зачетник ратног стања био је требињски властелин Радоје Љубишић. Под његовим вођством Требињци су (око 25. априла) разбили неку на брзу руку састављену дубровачку војску, па су продрли у Дубровачку жупу, пленећи и пустошећи.⁹⁰ Дубровачки сенат је (15. маја 1430) одлучио да пошаље укупно 1500 војника да похарају требињске пределе; заповедник им је био Марин Гучетић. Како се експедицијски одред није вратио на Бргат, послата је нова чета од 300 Арбанаса да уђе у Требиње, нађе Гучетићев одред и запали Радослављеву кућу.⁹¹ Гучетић је девастирао Требиње, но ту је дошло до битке на отвореном пољу. Дубровачки борци су се добро тукли целог дана, али су нападнути предвече кад су се враћали Бргату. У противничкој војсци налазили су се и Сандаљеви поданици Врснињани као и Власи (Пилатовци, Кристићи, Бурмази, Пљеске, Поцрње и Бобани). Било је и нешто људи Гргура Николића, Сандаљева великаша. У исто време за дубровачким војницима враћало се са сољу из Дубровника 170 Влаха, који су такође навалили на људе дубровачке господе. Неколико људи је погинуло, а Гучетић и 30 бораца су заробљени. Многи су се спасавали бежањем ка Бргату, где су Требињци покушали да заузму Бргат на препад, али у томе нису успели.⁹² Дубровчани су исто тако насто-

⁸⁷ К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 385.

⁸⁸ Ћ. Truhelka, *Konavoski rat (1430-1433)*, *Historička studija po spomenicima dubrovačke arhive*, *Glasnik Zemaljskog muzeja XXIX*, Sarajevo 1918, 147.

⁸⁹ Jorga, *Notes II*, 241.

⁹⁰ Ђоровић, *Хисторија*, 438.

⁹¹ Jorga, *Notes II*, 243.

⁹² DAD, *Lett. Lev. XI*, 148; Ћ. Truhelka, *n. d.*, 158; Ђоровић, *Хисторија*, 438.

јали да Влахе уведу у пљачкашке сударе, и то Сандаљеве без знања и сагласности њиховог господара.

Дубровачка властела се трудила да наговори босанског краља да нападне Борац, главни град Павловића; уколико се не би умешали Турци, град се, наводно, не би дуже одупирао, а потом би пали и други градови мање утврђени. Дубровчани су замолили краља Сигисмунда да наложи кнезу Матији, заповеднику у Сребрнику (Усора) да похара земљу Павловића.⁹³ Радослав Павловић је, међутим (3. јуна) затражио помоћ од Турака. Иса-бег Исаковић се тада налазио у Албанији. Он није желео да се прикључи савезу Републике, босанског краља и Сандаља, мада је и угарски краљ упутио посланика на Порту да се Радослав не штеди. Порта је само послала једног изасланика у Дубровник, где је он стигао средином августа 1430. године.⁹⁴ Код краља Сигисмунда дубровачки поклисар је имао да замоли да краљ пошаље делегацију султану како би он забранио Радославу Павловићу да напада град св. Влаха.⁹⁵

Сазнавши о ратним припремама Дубровника, а знајући да у Босни не ужива симпатије, Радослав се окренуо Порти, где би као вазал уз плаћање трибута стекао сигуран ослонац. У Једрене је стигао његов властелин Остоја Паштровић. Везири су од њега добили 3000 дуката мита, али је Портин одговор био да се не може мешати у Радославов спор са Дубровником, јер султан одржава нормалне односе са краљем Сигисмундом, дубровачким сувереном. По Сандаљевом наговору, дубровачка господа су оклевала да пошаљу свога поклисара, плашећи се да им се не наметне харач.⁹⁶

Дубровачки посланици на Порти су куповали правду, слично Радослављевом изасланику. Они су великом везиру обећали 2500 дуката, ако пресуди да се Републици, у име накнаде за учињене штете, морају предати Требиње, Врм и Билећа; од Билеће су поклисари могли одустати, али је морао бити добијен Клобук, јер је представљао гнездо разбојника.⁹⁷ Султанов склав је стигао у Дубровник 20. августа 1430, те је прегледао сва акта и закључио да је Радослав продао свој део

⁹³ Ћ. Truhelka, *Konavôski rat*, 151, 152.

⁹⁴ Jorga, *Notes II*, 269.

⁹⁵ DAD, *Lett. Lev. VII*, 145; Ћ. Truhelka, *n. d.*, 165.

⁹⁶ DAD, *Lett. Lev. VII*, 145; Ћ. Truhelka, *n. d.*, 165.

⁹⁷ Jorga, *Notes II*, 293.

Конавала, па и део Сокола. Како је извесно време попустио оружани обрачун и харање са Радослављеве и дубровачке стране, хазнадар Али-бег је наредио обуставу непријатељстава и наметнуо је примирје између сукобљених парничара.⁹⁸ Кад је турски изасланик напустио Дубровник и Хум, Радослављеве чете руинирале су неке крајеве Републике, чиме је погажено успостављено примирје. Но, тада су дубровачки сенатори сазнали да је некаква лига склопљена између Радослава, босанског краља Остоје, пријатеља Радослављева, Сандаља и неке друге босанске господе.⁹⁹ Босански краљ махао је неком повељом, доказујући да је Радослав продао само свој део Конавала, али не и удео у Соколу. Хазнадар Али-бег је требало да и то провери. Везири на Порти су затим установили да је поменута повеља накнадно подметнута.¹⁰⁰

Република је истерала свој интерес преко угарског посланика на Порти. На његов захтев султан је издао повељу, којом се Дубровнику одређује харач од 500 дуката за држање Конавала, а поклања им се Требиње, Врм и Клобук. Извршење овога налога имали су, према дубровачком очекивању, да изврше војвода Иса-бег, босански краљ и Сандаљ.¹⁰¹ Као што се види, Радослављеви златници су потрошени без резултата, и то 15.000 султану и исто толико везирима.¹⁰² Видећи да од Порте неће бити стварне користи, Радослав се (крајем јуна 1430) вратио старом занату, а његови људи су најпре одбијени од дубровачких најамника доведених из Котора и млетачке Албаније,¹⁰³ а затим су ратници Павловића огулили Сандаљеве поданике.¹⁰⁴ Средином јула истој стратегији вратила се и Република: 1. јула заповеднику одреда у Бргату наређено је да похара Земљу Павловића.¹⁰⁵ Тим нападом требало је предупредити наступ Радослављевих трупа на Жупу. Конавоском одреду заповеђено је (17. јула) да попали про-

⁹⁸ *Dipl. rag.*, 348-50; Jorga, *Notes* II, 279.

⁹⁹ Jorga, *Notes* II, 297.

¹⁰⁰ *Isto*, 281; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 30.

¹⁰¹ Jorga, *Notes* II, 303.

¹⁰² А. Ивић, *н. д.*, 35. – Поред босанског краља и султан је држао страну Радославу и нешто касније (1435) (*Истио*, 36).

¹⁰³ *DAD, Lett. Lev.* VII, 127, 129.

¹⁰⁴ Jorga, *Notes* II, 236.

¹⁰⁵ *DAD, Cons. rog.* IV, 188.

тивничке куће и спржи жито на њивама поред границе; сличан налог је поновљен 4. августа, с тим да узапти жито неким кметовима на Површи који су пришли Радославу.¹⁰⁶

Од 1430. године био је обустављен каравански саобраћај због сукоба са Радославом.¹⁰⁷ Тиме, међутим, није осигуран пренос трговачке робе у Босни, јер су караване пљачкали и други. Примерице, Сандаљеви Дробњаџи су (1432) одузели тројици Дубровчана штофове и други увозни еспап за око 107 перпера.¹⁰⁸ У међувремену војвода Исхак је (маја 1432) преко Босне продро у Хрватску и у задарски крај, наносећи штете и отимајући људе и стоку.¹⁰⁹

Из 1430. године ваља поменути и окршај у кланцу Љуте (Конавли). Радоје Љубишић од рода Љубибратића (који је 1422. постао требињски војвода) устројио је војску Требињаца, те је без објаве рата пошао на дубровачку државу. Пошто су послали Ивана Цријевића с одредом најамника у Конавле, сенатори нису сељацима наложили да се са марвом и покретном имовином склоне на безбедно место. Војске су се судариле у кланцу Љуте, где је Цријевић са двојицом погинуо, неколико војника је рањено а други су се разбежали. Затим су Требињци зашли у Жупу, палили су куће, отимали кућну имовину, гонили стоку, кидали лозу и ништили њиве. То врзино коло трајало је три дана.¹¹⁰

Првих дана јуна 1431. војвода Радослав је прекинуо примирје са Републиком. Занимљиво је да су људи Гргура Николића, Сандаљева властелина, пустошили по дубровачком подручју.¹¹¹ Отимачина није респектовала политичко пријатељство! Пуна обнова непријатељстава почела је фебруара 1431. године. Радослављев човек из Требиња Сокан упао је на неутралан терен, на посед Гргура Николића, одакле је навалио на дубровачку територију опленио је села Ошанић и отерао 600 глава стоке.¹¹² Средином марта Радо-

¹⁰⁶ DAD, *Cons. rog.* IV, 190; Ѓ. Truhelka, *n. d.*, 164.

¹⁰⁷ DAD, *Cons. rog.* IV, 186; М. Динић, *Средњовековна караванска трговина*, 316.

¹⁰⁸ DAD, *Lam. for.* Ia, 264; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине*, 265.

¹⁰⁹ *Dipl. rag.*, 134 (22. V 1430).

¹¹⁰ Ѓ. Truhelka, *n. d.* 151.

¹¹¹ Jorga, *Notes* II, 289.

¹¹² DAD, *Lett. Lev.* VIII, 42'.

слављеве чете којима је командовао неки Багљен, пробиле су се на дубровачко земљиште, те су отерале велики број марве; потера једног дубровачког капетана повратила је уграбљено, преузела део рогатог блага Радослављевих поданика и заробила тројицу нападача.¹¹³ Дубровачко Веће умољених (11. јула 1431) обнародовало је окупацију Требиња, према султановој поруци коју је донео хазнадар Али-бег; грађани су позвани да могу присвојити имовину, стоку и ствари у Требињу и другим крајевима које је султан доделио Републици; народ поменутих крајева није смео бити узнемираван, него му је саопштено да се повуче у Драчевицу. Нижи слојеви дубровачке популације бацили су се на незаштићен иметак својих комшија.¹¹⁴ Али-бег није формално увео Дубровчане у посед дарованих предела; такав поступак хазнадаров је свакако настао услед Радослављевог писма да не уводи у власништво поменуте жупе, јер ће их он бранити својим оружјем. Његови људи су одмах похарали дубровачко суседство. Током августа отерано је нешто марве, па је сенат наложио становништву Жупе, Шумета, Млина и Бијеле да не шаље стоку изван својих атара.

Сандаљ и његови људи су се истакли у пљачкама 1432. године. Још годину дана раније Сандаљеви људи Бранко Добровојевић и Богиша Мажих опељешили су Прибоја Богавшића и сина му Љубетка.¹¹⁵ Ни Сандаљева област није била без непослушности. Дубровачка влада наредила је Мартину Цријевићу, капетану бригентиња, да са две наоружане барке отплови у Неретву и стави се на располагање Сандаљу, да би покорио своје одметнуте поданике.¹¹⁶ На Сандаљевом подручју разбојници су дочекивали дубровачке конвоје и ослобађали их многих терета. Тако су (новембра 1432) Вуко-сав и Вукашин Милатовић као и Марко Гргурић опљачкали караван Андрије Мурвића и Цивка Бранковића.¹¹⁷

Година 1433. почела је насилном отимачином коју су у Требињу (фебруара) извели људи Павловића.¹¹⁸ У току 1433.

¹¹³ DAD, *Cons. rog.* IV, 281.

¹¹⁴ DAD, *Cons. rog.* 2, 3 (11. VII 1431).

¹¹⁵ DAD, *Lett. Lev.* VII, 178; IX, 5.

¹¹⁶ DAD, *Lett. Lev.* III, 72-2' (7. II 1432).

¹¹⁷ DAD, *Lett. Lev.* III, 122-123; Jorga, *Notes* II, 312 (18. XI 1472).

¹¹⁸ Jorga, *Notes* II, 314 (12. III 1433).

Радослав се измирио са Дубровчанима, држећи се Османлија и гледајући да се нагоди и са деспотом Ђурђем.¹¹⁹ У току рата Твртка II са деспотом и Турци су се појавили у Босни. Њих је водио кнез Радивој, син краља Остоје, у намери да помоћу Турака збаци Твртка II и попне се на престо.¹²⁰ Наредне године краљев вазал Павао Јуровић, син Јуре Радивојевића, иначе Сандаљев непријатељ, опљачкао је караван Фирентинаца Сандра Таланија, који је из Далмације путовао у Рашку.¹²¹ Штета која је могла настати отимањем скупоценије робе од стране Радослава Павловића, Степана Вукчића и њихових људи није улазила у обим ризика који би прихватили поносници, као на пример, Дробњак Градислав Ковачевић у уговору о преносу тканина у Сјеницу.¹²² Многобројни поступци властеле и по другим деловима Босне имали су „карактер најобичније пљачке”.¹²³

Године 1435. умро је Сандаљ Хранић. Радослав Павловић је најпре мировао, иако ни раније није добро живео са Степаном Вукчићем, Сандаљевим наследником. Штавише, обојица уз неке ситније босанске феудалце, сачињавали су исти политички фронт који је покушавао да смени краља Твртка II, односно да на босански престо доведе Радослављевог кандидата Радивоја Остојића.¹²⁴ У исто време Радослав се трудио да Косачама отме Драчевицу и Врсиње.¹²⁵ Главни разлог мржње између војвода Степана и Радослава била је растава брака Радослава и Теодоре, која је била сестра Степанова.

Заповедник Сандаљева града Вратара Владислав Мрђеновић, син кнеза Рајка Мрђеновића у Сутјесци, неколико дана после Сандаљеве смрти, опљачкао је велику количину сребра у каравану сребреничких Дубровчана.¹²⁶ Августа 1435. године у Босни су се појавили Турци, изгледа, позвани од Степана Вукчића. Турска булумента од 1500 људи, на челу

¹¹⁹ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 40.

¹²⁰ Jorga, *Notes* II, 315, нап. III; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 39.

¹²¹ Jorga, *Notes* II, 204.

¹²² DAD, *Div. not.* XX, 50; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине*, 252-253.

¹²³ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961, 50; M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1958, 1128.

¹²⁴ DAD, *Div. can.* XLIX, 48' (23. IV 1435).

¹²⁵ М. Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, Београд 1955, 69.

¹²⁶ DAD, *Div. can.* XLIX, 48' (23. V 1435); *Lam. for.* VII, 228-230 (28. III 1435).

са Бараком, сином Исхак-паше, опустошила је Хум и области Косачиних противника.¹²⁷ Сандаљ и деспот Ђурађ Бранковић покушали су пре тога да од султана купе сагласност о подели Босне између себе.¹²⁸ Два дубровачка каравана спасла су се од Турака заштитом људи војводе Степана Вукчића и сместила су се у једном од војводинских градова. Барак, Исхак-пашин син, уврежио се у средишту Босне, а посредовањем Сандаља успоставио је додир са Дубровачком Републиком.¹²⁹ Под тврђавом Марка Гргуровића, војводе Сандаља и Степана Косаче, извршена су недела.¹³⁰

Рат се пренео и на 1436. годину. Степан Вукчић је успео да поврати Драчевицу и Врсиње и да (фебруара месеца) нападне јужне делове области Павловића.¹³¹ С јесени 1437. Степан Вукчић је успешно ратовао против Радослава Павловића, па су поданици овога молили Дубровачку Републику да им дозволи да се сместе у Конавлима, што им је било допуштено.¹³² Степану Вукчићу се тада прикључио краљ Твртко II.¹³³

Прави рат завађених војвода почео је 1438. године ударом војводе Степана јаком силом на требињску жупу. Косачину војску водио је кнез Рајко, који је водио пребеге и на дубровачкој територији. Степанова војска освојила је целу требињску област до прве недеље марта. После тога исте колоне нападе су Клобук, у којем се концем маја налазио и Степан Вукчић.¹³⁴ Радослав Павловић је запао у тежак положај, јер није имао пријатеља. Једино је добио од Дубровчана неку своту новца за вођење рата. Августа месеца Турци су цернирали северни део Радослављеве државе, па су им отели неке крајеве.¹³⁵ Почетком 1439. године Косача је обновио напад, који је опет водио кнез Рајко; циљ наступа је опет била требињска област, у којој се власт Павловића, изгледа, регенерисала; тада су Радослављеви поданици потис-

¹²⁷ N. Jorga, *Notes* II, 331; А. Ивић, н. д. 42.

¹²⁸ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 40.

¹²⁹ Ђоровић, *Хисторија*, 448.

¹³⁰ DAD, *Lam. for.* XI, 146-147 (7. VII 1436).

¹³¹ Jorga, *Notes* II, 338, нап. II.; *Dipl. rag.*, 394.

¹³² Jorga, *Notes* II, 310.

¹³³ *Dip. rag.*, 405.

¹³⁴ Jorga, *Notes* II, 350, нап. I.

¹³⁵ Ђ. Јовановић, *Српски Вукчић Косача*, Глас СКА 28, Београд 1891, 16 (на основу Растића).

нути, а њихова насеља су спаљена, односно поља опустошена.¹³⁶ У помоћ су му дошли и Турци, од чијих је чета претила опасност и земљи Косача и Дубровачкој Републици.¹³⁷ О тим збивањима подробно прича савременик дубровачки хроничар Ђуњо Растић.

На трговачки саобраћај од 1439. године знатан утицај имали су турски акинџијски прелети, којима су рушили снагу области које су намеравали да запоседну. Они су тада залазили и харали и у земљи свога савезника Степана Вукчића.¹³⁸ Њихови „тркачи и паликуће” растурали су пределе између Врхбосне и Јајца.¹³⁹ Османлије су седели у Фочи (1441), где су опљачкали једног дубровачког трговца, кога су окривили да је деспотов цариник; он се спасио поткупивши двојицу Турака, али се ипак није усудио да са собом понесе 55 либара сребра (свакако из Сребренице), што му је поверио Никола Гучетић.¹⁴⁰ Априла 1443. у Фочи су опљачкани неки Дубровчани који су долазили из Сребренице.¹⁴¹ Средњих деценија XV века извоз сребра из Босне достигао је своју кулминацију. Сребро у караванима било је посебно омиљен плен отимача. Тако је пропао (1442) бели племенити метал браће Наљешковића на путу из Босне.¹⁴² Почело се и са убиствима: разбојници из села Мишљена у празној кући Милоша Грдомића спалили су пет лешева убијених у насељу Вучигрму.¹⁴³

Крајем маја 1441. после заузећа Требиња, Степан Вукчић се налазио у логору под Клобуком.¹⁴⁴ Концем новембра исте године умро је немирни и превртљиви војвода Радослав Павловић.¹⁴⁵ Његова смрт, као и ранији Сандаљев нестанак, није значила прекид у плачкашким делатностима босанске властеле. Један дубровачки кројач (марта 1444) изјавио је да су Вукша, Степанов жупан Требиња, и требињски кнез Ву-

¹³⁶ Jorga, *Notes* II, 350-351.

¹³⁷ *Isto*, 363, нап. II.

¹³⁸ *Chronica ragusina Junii Resti*, 274.

¹³⁹ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад 1968, 18.

¹⁴⁰ DAD, *Lam. for.* XVII, 218 (14. V 1441); М. Динић, *За историју рударства*, књ. I, Београд 1955, 76.

¹⁴¹ DAD, *Lam. for.* XVI, 287' (20. IV 1443); Б. Храбак, *Фоча до краја XVIII века*, Београд 1999, 21.

¹⁴² DAD, *Div. not.* XXXVI, 135-136 (26. VII 1442).

¹⁴³ DAD, *Lam. for.* XVI, 34' (15. X 1442).

¹⁴⁴ Jorga, *Notes* II, 353, нап. I.

¹⁴⁵ Оцена о њему: А. Ивић, *н. д.*, 204.

кашин, обични разбојници, који су му одузели четири вола, коња и друго.¹⁴⁶ Дробњаџи, који су дотад најчешће од херцеговачких Влаха преузимали товарије робе за превоз, од 1444. па до коначног доласка Османлија нису се више ангажовали као поносници у дубровачкој трговини. Становници Билеће и околних села Павловића области важили су као лоши људи, спремни за најопасније отимачке подухвате; стога су дубровачки поклисари нудили Порти 5000 дуката и годишњу провизију од 600 перпера, ако султанов сарај дозволи да Република поседне тај крај.¹⁴⁷ Крајем јуна 1445. дубровачки сенат је забранио својим трговцима да са робом пролазе кроз земљу Степана Вукчића; тек после интервенције Турака поново је успостављена проходност.¹⁴⁸

Владимир Ђоровић, који је најмање од старијих историчара штедео босанску властелу, налази да је Босна око 1446. године била мирнија него обично. Тада су се уз краља налазили Степан Косача, Иваниш Павловић и Петар Војсалић, господар Доњих крајева.¹⁴⁹ Ипак, било је случајева и те године да су нижа властела и људи Степана Вукчића одузимали Дубровчанима текстил из каравана.¹⁵⁰ На путу у Србију, почетком те године, тужен је Вукашин Духојевић, Косачин човек, јер је напао са својим људима дубровачког трговца Стијепана Ненковића и одузео му седам салми сукна, два товара бибера и других артикала.¹⁵¹ Неки упад Турака у Хуму у правцу скеле Неретве догодио се 1449. године.¹⁵²

Највећи пљачкаш међу босанском властелом био је Степан Вукчић. То с пуним правом установљује Д. Ковачевић, имајући у виду многобројна писма и разне интервенције којима се од херцега тражило да врати одузету робу, најчешће сребро: она је закључила „да је он од свих феудалаца ипак био најгори”.¹⁵³ Ковачевићева је из аката сената из-

¹⁴⁶ DAD, *Lam. for*, XVII, 226 (7. III 1444).

¹⁴⁷ *Chronica ragusina Junii Resti*, 216.

¹⁴⁸ С. Ђирковић, *Историја*.

¹⁴⁹ В. Ђоровић, *Хисторија*, 476.

¹⁵⁰ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд 1964, 87.

¹⁵¹ DAD, *Lam. for*, XX, 80; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине*, 251, нап. VII.

¹⁵² *Chronica Ragusina*, 300.

¹⁵³ Д. Ковачевић, *Трговина*, 51. Поносници каравана примали су ризик у односу на обичне пљачкаше, али не кад је реч о херцегу; један пример: DAD, *Div. not.* XXXIV, 145 (20. VIII 1449).

вукла 11 докумената а из серије *Lamenta de foris* две тужбе. Једна од 14 тачака дубровачке владе против херцега била је да роби и хара дубровачке поданике.¹⁵⁴ Ни његови ни Сандаљеви људи нису се устезали од тога да плене и оно што је упућено краљу. Андрија Растић је (1444) у Босну кренуо са робом, али је понео и 2300 дуката да их преда краљу; људи војводе Степана из Благаја и околних места су га пресрели и одузели му државних и његових 120 дуката и све што је носио. Андријин брат Марин поднео је тужбу јула 1445. против Радоја Вукосалића и његовог сестрића Вукашина Гргуровића да су са две барке код Неретве отели тканине, кад је он слао свога сина Миха да их уновчи у Босни; том приликом одузели су и четири трубе сукна од Стијепа Казеле, тј, неколико топова финог фирентинског штофа, финог платна и други еспап.¹⁵⁵ Међу оптуженим за отимачину текстила наведени су и Косачин властелин Радич Паштровић и његова жена Јелена.¹⁵⁶ Херцегов поданик Радоје Винарић отео је (1449) једном дубровачком путнику у Смедереву коња.¹⁵⁷ Године 1450. херцегови људи Радоје Бојковић и брат му Вукац одвукли су из Омбле отето жито.¹⁵⁸ Турци и деспот били су незадовољни (1447) приликама у Босни. Марта 1448. године Турци су напали и херцегову област, пошто је, због породичне повезаности херцега и краља Степана Томаша, и херцег сматран непријатељем.¹⁵⁹ У разговору са дубровачким поклисарима херцег Степан није хтео да чује (1450) о надокнади сребра које је уграбљено на његовој територији.¹⁶⁰

У жељи да и у погледу територија буде најјачи обласни господар у Босни, Степан Косача је пошао путем Радослава Павловића. У лето 1451. године Косача је тражио од Републике да му врати Конавле. Херцегова војска је (око 1. јула) запосела целе Конавле осим града Сокола. Повраћај жупе у то време настао би зато што му је купљену област поклонио султан.¹⁶¹ Првих месеци 1451. херцег је тражио да његови

¹⁵⁴ В. Ђоровић, *Хисторија*, 429.

¹⁵⁵ DAD, *Lam. for.* XIX, 112, 112'.

¹⁵⁶ Д. Динић-Кнежевић, *Тканине*, 265'.

¹⁵⁷ DAD, *Lam. for.* XXIII, 287 (3. II 1449).

¹⁵⁸ DAD, *Lam. for.* XXIII, 190 (31. VII 1450).

¹⁵⁹ В. Ђоровић, *Хисторија*, 482.

¹⁶⁰ *Chronica ragusina Junii Resti*, 303-304.

¹⁶¹ *Isto*, 496. Један султанов склав требало је (јуна 1453) да дође и врати Републици Конавле и побрине се о накнади штете, но Република је већ пре тога поново ушла у посед Конавала (*Jorga, Notes* II, 470 (16. VI 1454)).

људи који би на дубровачком земљишту учинили пљачку, паљевину или друга недела не одговарају у Дубровнику него да такви буду предати њему. Одговорено му је да злочинци одговарају за преступе тамо где су их починили, какву праксу признају и Турци Арагонци а са тиме се слагао и Сандаљ.¹⁶² Доласком на престо Мехмеда II стигла је у Дубровник вест да је султан пристао да нападне Дубровник, пошто Република признаје власт угарског краља, дакле непријатеља.¹⁶³ Степанове чете су одмах палиле дубровачка насеља и поља.¹⁶⁴ Нешто касније, са 200 Турака које је позвао, херцег је руинирао крајеве свога старијег сина Владислава.¹⁶⁵

Кад је херцег Степан заузео Конавле, дубровачка влада је понудила босанском краљу да, уједињени, упадну у херцегове области, тј. у Хум и Подриње. Дубровнику се затим прикључио кнез Владислав, обећавајући Републици повраћај Конавоске жупе.¹⁶⁶ Последњих недеља 1452. или првих недеља 1453. године између противника одржана је битка код Новог, у којој су поред господара Новог кнеза Владислава суделовали и Турци. После тога је херцег са сином Влатком, гостом Радином и неком властелом понудио Републици мир.¹⁶⁷ Заузимањем Деспотовине, један турски изасланик је дошао у Дубровник да се у присуству херцеговог повереника врате Конавли Републици; запређено је свима који би се огрешили о нарушавање успостављеног мира; тај изасланик је чак увео новог дубровачког кнеза Конавала у дужност.¹⁶⁸

У јесен 1459. Турци су провалили у земље херцегове и Павловића земље. Помоћ је затражена од Републике, али је њена влада само изразила саосећање херцегову посланику због штета на његовом подручју.¹⁶⁹

Код манастира Врхобрезнице (крај Пљеваља) Турци су потукли војску херцега Степана 1462. или почетком 1463. године.¹⁷⁰

¹⁶² *Dipl. rag.* 510 (14. IV 1451).

¹⁶³ В. Ђоровић, *Хисторија*, 491-92.

¹⁶⁴ *Jorga, Notes II*, 445; *Theiner, Vetera monumenta I*, 408, (херцег пустоши дубровачке области).

¹⁶⁵ *Dipl. rag.* 530.

¹⁶⁶ F. Miklosich, *Monumenta serbica*, 144 (18. XII 1451); *Dipl. rag.* 506.

¹⁶⁷ *Dipl. rag.* 528, 533 (2. III 1453).

¹⁶⁸ *Jorga, Notes II*, 465-466; В. Ђоровић, *Хисторија*, 502.

¹⁶⁹ *Listine*, X, 146; В. Ђоровић, *Хисторија*, 534.

¹⁷⁰ *Зборник Константинџина Јуречека*, књ. I, Београд 1959, 287.

У пролеће 1463. султан Мехмед II освојио је са 20.000 војника већи део Босне.¹⁷¹ Властела Павловићи и Ковачевићи, посебно они први, су посечени.¹⁷² Године 1465. регистровано је да је Вукосав Симић код Пљеваља отео товар Радише Бокчировића.¹⁷³

Људи херцега Влатка у чаркама са Турцима (1467) заробили су војводу Ахмеда и одвели га у Нови.¹⁷⁴ Непосредно, пре депоседовања хришћана у Фочи (1477), херцег Влатко и Иван Црнојевић продрли су све до Фоче; народ их је поздравио као ослободиоце, али од подухвата није било ништа, јер су се савезници споречкали услед претераних Иванових територијалних захтева.¹⁷⁵ Херцег Влатко је опљачкао (1470) восак Дубровчана из њиховог депозита у Врсињу, пленећи трговце који су преко Требиња саобраћали са својим матичним градом. У то време Хасан-бег је упао у Конавле, пленећи и одводећи уграбљене житеље као робље.¹⁷⁶ Фебруара 1471, док су Турци пустошили Дубровачку жупу, херцег Влатко је одузимао робу караванима, а мало је требало да узме и град Соко.¹⁷⁷ Под владавином Османлија настављена је пракса да људи на управним положајима упражњавају отимачину. Војвода Степан Срачиновић присвојио је у Гацку (у лето 1475) 6000 грла дубровачке стоке дате на испашу.¹⁷⁸

Треба закључити да су пљачку и отимачину у Хуму и Травунији у XIV, а нарочито од почетка XV века увели феудални елементи, властела, њихови људи, па и чланови владарских породица, посебно у ратовима при упаду Турака. Таквим поступцима уводили су у отимање туђе имовине своје и туђе Влахе, чиме је та пракса добила у квантитету па и квалитету. Случајева отимачине било је много, но овде су узете у обзир само оне које су настале радом властеле и њихових потчиње-

¹⁷¹ В. Макушев, *Историјски споменници Јужних Словена и околних народа*, књ. II, Београд 1882, 26.

¹⁷² F. Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, München 1952, 246, 240. – Преводилац је невесто распоређивао речи, па би испало да је херцег Влатко побио Павловиће и Ковачевиће (Ф. Бабингер, *Мехмед освајач и његово доба*, Нови Сад 1968, 190).

¹⁷³ Б. Храбак, *Пљевља по дубровачким документима до почетка XVII столећа*, *Историјски записи* 1955, 17.

¹⁷⁴ В. Ђоровић, *Хисторија*, 589.

¹⁷⁵ *Chronica ragusina Junii Resti*, 384.

¹⁷⁶ В. Ђоровић, *Хисторија*, 594.

¹⁷⁷ *Историја српског народа*, књ. II.

¹⁷⁸ DAD, *Lam. for.* XLVIII, 19 (14. X 1479) 6000 grla.

них, не узимајући у обраду пљачке почињене дејством Турака, јер о томе за поменуто време нема документације.

BOGUMIL HRABAK

ROBBERIES OF FEUDAL LORDS IN HERZEGOVINA IN 14TH AND 15TH CENTURY

Summary

On the basis of published and unpublished documents from the Archives of Dubrovnik, the author has described all types of the cattle and caravan robberies, as well as burning of the villages in the feudal wars. The warfare of the time was characterized by the economic destruction of the enemy. The greatest attention has been paid to the destruction and conflicts between aristocratic families of Kosače and Pavlovići, encouraged even more by the Turks, called from both sides. The country was robbed by the Hungarian *bans* of Mačva and Temisoara as well. The most common robbery objects were silver, wax, tissue, cattle and horses. The feudal lords made their own as well as the *Valaques* (cattle breeders and caravan guides) belonging to some other lord, *Valaques* to enter into the conflict, thus giving an example to those *Valaques* for more often robberies and criminal activities.

The phenomenon of *haiduks* is a common phenomenon at the time of beginning of the market economy. In the Serbian historiography, the *haiduks* were celebrated only as the fighters against the Turks. In Bosnia, economically less developed country, the economic development was removed by the political circumstances, not solved during the middle of the XIV century. Tvrtko I was denied a right to the throne, the fact that caused first serious law violation (1354-1369). Tvrtko I made the order, but after his death (1391) the anarchy was renewed. Since 1403 there were robberies on the all sides. Their number increased with the murder of Pavle Radenović (1415) and killing of his son Peter (1420). After Peter, Radoslav Pavlović, an unstable personality, came into the power. But as the biggest thieves were considered the members of the Kosača family – Sandalj and Stepan Vukčić.